

Kynnys ja kynsi sanojen merkityksen suhteesta

Kynnys on äänteellisesti ilmeinen *kynsi* sanan johdannainen. Sukukielissä sana ulottuu *m o r d v a a n*, missä sen vastine *k'enkäš* jne. merkitsee 'ovea' (TOIVONEN FUF 19, s. 108); 'kynnys' merkitystä on tällöin pidetty alkuperäisempänä (AIRILA JKT I s. 94). *Kynnys* ja *kynsi* sanojen merkityksen suhde on kuitenkin kaivannut tarkempaa selvitystä. On viitattu sanoihin *kynsipalkki* 'lattiapalkki' (SETÄLÄ Suomen suku I s. 153) ja *kynsipermento* 'pilttuun eli parren lattia, muuta lattiaa korkeampi' (HAKULINEN SKRK I s. 120). *Kynnyksen* on siis käsitetty kohoavan muusta lattiasta samalla tavoin kuin *kynsipermannon*. Tältä taholta selitys onkin löydettävissä, tueksi on vain esitettävissä lisäesimerkkejä.

Kynsi ja *kynnys* ovat eräissä tapauksissa synonyymeja.

*Kynsi*puut, *-palkit*, *-parret* ovat murteissa 'tallin tai navetan parsien lattia-lautoja', *kynsipermento*, *-silta*, *-lattia* 'parren lattia'. Useissa Sanakirjasäätiön murretiedonannoissa mainitaan, että tällainen parren lattia on muuta lattiaa korkeammalla. Tietoja on eri puolilta Suomea. Esimm. »mä panin Liinon parthen kaksi uutta kynsi puuta» (Laih)¹ / »se ov [lehmän takajalka] vissih lipsahtan kynsipalkilt alas» (Kym) / »kynspermento ol vierevä pilttooksen kohlalt» (Iit) / »kynssillat ol viettävät keskelle päin» (Kart). Lönnrotilla on sanat *kynsipalkku*, *kynsiparru* (Lisäviikko) 'golftilja i spilta', *kynsipermento* 'spiltgolf (högre än det öfriga golfvet)'. Nykysuomen sanakirja: *Pilttuun kynsi puut* 'kynsisilta', *kynsisilta* 'lehmiparren t. pilttuun puinen pohja'. — Verrattakoon tähän samaa merkitsevää sanaa *kynnyspalkit* 'tallin, navetan lattiapalkit'. Tietoja hämäläismurteista (Pöy, Viht, Loi, Mel, Län, Ylö, Hat).

Kynsipermannoksi sanotaan myös erästä riihen lattian osaa (HKYr, Mou, Suoni, Tot), nimittäin kiukaan ja peräseinän välistä osaa, joka on muuta lattiaa korkeammalla (HKYr). U. T. SIRELIUS sanoo riihen korotetun, kiukaan ja peräseinän välissä sijaitsevan permannon olleen ominainen Uudenmaan, Hämeen, Satakunnan ja luultavasti myös Varsinais-Suomen riihille. Nimi vaihteli eri seuduilla. Lopelta Sirelius mainitsee nimen *kynsipermento*. (SIRELIUS Suomen kansanomaista kulttuuria II s. 229)—Huomattakoon, että riihen kiukaan ja peräseinän välisen lattianosan erottajana on Koskenpäässä ollut hirsi, jota on sanottu *kynnyspuuksi* t. *-parruksi*. Samantapaisesti käytetty on Itissä tunnettu sana *kynnysHIRSI* l. *niskanen* 'vanhanaikaisen saunan oviseinästä peräseinään ulottuva parru'.

On monia muitakin *kynsi-* ja *kynnyspuita*. Rovaniemellä *kynsi puut* tarkoittavat kodassa ja rakovalkealla tulen lähelle asetettuja puita, jotka estävät tulta leviämästä. Uhtualta on mainittu *künšipū* 'nuotiolla tulen puolella maassa

¹ Pitäjännimien lyhennyksistä ks. Vir. 1950 ss. 427—428.

tuore puu, jota vastaan jalat ovat maatessa'. Nykysuomen sanakirjassa *kynsi-puusta* sotilasalan terminä on esimerkki: »Jos teltassa käytetään kaminaa jätetään sen alusta tulenvaaran välttämiseksi paljaaksi ja reunustetaan kynsi-puilla.» — Vrt. *kynnyspuu* 'nuotion reunapuu' (Kitt, Sall, Tär): »kynnyspuu on joskus ollu koassa sijän ja tulèv välillä» (Tär).

Kaakkoissuomalainen aidan *kynsi* tarkoittaa puuaidan tekeillä olevaa viistoa osaa (AINO HAAPAOJA Vitsastettuihin puuaitoihin liittyvää sanastoa, ss. 65—66, käsikirjoitus Sanakirjasäätiön arkistossa, ja kartta n:o 1224). Kun aita tehdään kahdessa osassa, laitetaan ensin alaosa, *aidan kynsi* t. *kynsiaita*, jollaisen korkeudeksi Parikkalasta on ilmoitettu n. yksi metri. Se korotetaan selysteaidaksilla. Sakkolassa on aidasta käytetty adjektiiveja *pitkä-*, *lyhytkyntinen*: »toine o pitkäkynnistä aitoa, toine lyhytkynnistä». Sanat tarkoittavat, että aidan viisto johde l. juoksu on pitkä, resp. lyhyt. — Vrt. *aidankynnys* 'alin, maasta lähtevä aidarivi' (Lemi).

Mainittakoon vielä muutamia *kynsi-* ja *kynnyspuita*, jotka eivät näin tarkoin vastaa toisiaan, mutta jotka ovat lähellä edellä esitettyjä.

Navetassa (ja tallissa) lehmien takajalkojen kohdalla kulkee navetan pituussuuntaan *kynsipuu*, *-palkki* t. *-hirsi*, joka on lantakourun laitapuuna. Tietoja on savolais- ja pohjalaismurteista.

Kynsi- l. *räystäspuu* 'tuohikaton räystäspuu, johon ruoteiden tyvipäät vastaavat' (Uta).

K a r j. - a u n. *künšihirsi* 'läävässä hirsi, joka sattuu lehmien takajalkojen seuduille erottaen parsipuolen luorista [lantakourusta]' (Pistojärvi), *küüzilayda* 'räystään alareunaan nykyisin kiinnitettävä lauta' (Sui).

*Kynnys-*alkuisia yhdyssanoja:

KynnysHIRSI 'vietävällä maalla tukkikasan alle pantu hirsi, joka kohottaa telat vaakasuoraan asentoon' (PieJ).

Kynnyspuu t. *-pölkky* loukkupyödyksessä 'aluspuu, alakansi' (Myn, Kym, Maan, MuuV, VarJ, Kong, Pyhän, Kuusa, NS).

Kynnys ja *kynsi* ovat siis näissä synonyymeja. Jos johdannainen, kuten on varsin luonnollista, edustaa tässä kantasanansa erikoismerkitystä, niin mitä merkitsee *kynsi*?

Kynsi sanalla on metaforista käyttöä. *Kynneksi* nimitetään kärkeä, piikkiä, sakaraa, joka usein on kaareva tai koukkumainen, esim. puutadikon haarojen rautaista kärkeä, puuauran rautaista vannasta, sahan hampaan koukkuista kärkeä. *Kynsi* pistää kärkenä varpaan pään ulkopuolelle. Sen mukaisesti *kynsi* sanalla voidaan nimittää myös jotakin muuta 'ulkonevaa reunaa' (Kurikka). Sellaisia ovat luetellut kärjet, piikit, sakarat. Wiedemannin viron sanakirjassa on *küüs* sanan ilmoitettu merkitsevän mm. 'vorrages Ende'. Edellä esitetty *kynsipuut* ym. kohoavat maasta, lattiasta tms. kohoamina,

ulkonemina. Valaisevia ovat *aidan kynnen* synonyymit *kieli*, *kuono*, *kärsä*. (AINO HAAPAOJA mtss. 64—67). Aidan *kynsi* siis kohoaa kielekkeenä, kärsänä, kynnenä maasta.

Utajärveltä on selitetty, että mainitussa lantakourun laitapuuna olevassa kynsipuussa on kolo, niin että puun toinen reuna on lantakourun pohjapalkkina. Samantapainen kolo on siinä räystääs- l. kynsipuussa, johon tuohikaton ruoteiden tyvipäät vastasivat. Herää kysymys, voisiko *kynsi* sanalla tässä olla merkitys 'lovi', varsinkin kun eräiden sanastotietojen mukaan vanteen *kynsi*, jollainen on vanteen kummassakin päässä yhteen liittämistä varten, merkitsee 'pykälää'. Tällaisella *kynsi* sanan merkityksellä olisi rinnakkaistapaus r u o t s i s s a ja r a n s k a s s a. Ruotsin akatemian sanakirjassa mainitaan *klo* sanalle merkitys 'lovi, uurros (hak, urtagning) hirressä tms.' Ranskassa *onglet*, joka on *ongle* 'kynsi' sanan johdannainen, merkitsee 'koro, lovi, pykälä' (HAGFORS Ranskalais-suomalainen sanakirja). Mutta *kynsi* ei ole voinut metaforisesti siirtyä merkitsemään 'lovea', koska kynsi päinvastoin kärkenä pistää esiin. Jos lovesta kohoavaa reunaa t. kärkeä on ensin sanottu *kynneksi*, nimitys on metaforan hämähärryttyä voinut siirtyä tarkoittamaan vieressä olevaa lovea. Näin on helposti tapahtunut, jos, kuten vanteen päissä, lovi ja kynsi vastasivat toisiaan. On siis pikemminkin oletettava, että näissä parren reunan ja räystäään *kynsipuussa kynsi* on ainakin alunperin tarkoittanut kolosta kohoavaa reunaa. Aina ei parren laitapuussa ole pykälää. *Kynsipuu* on vain kohonnut alustastaan.

Kynnys ei siis ole vain 'oviaukon alareuna', vaan 'alustasta nouseva, portaantapainen reunama'. Tätä merkityspuolta edustavat Nykysuomen sanakirjassa mainitut *kynnys* sanan merkitykset 'estävä pato, koroke, kohoama, harjanne, pykälä tms.', esim. »Salpausselkä erottaa mahtavana kynnysenä Hämeen vedet Suomenlahden ranta-alueesta», »Arinan perällä on kynnys, joka estää lentävän tuhkan kulkemasta eteenpäin».

Lisäesimerkkinä siitä, että alustasta suorakulmaisesti kohoava reunama on voitu tajuta *kynsi* sanan metaforaksi, on luultavasti oppitekoinen sana *kynte*. Sen kantasana on kansankielessäkin tunnettu *kynsi* sanan johdannainen *kynttää*, merkitys 'varustaa (vanne) kynsillä' (KanN), 'tehdä kynte, huultaa, falssata' (NS). Nykysuomen sanakirja selittää *kynte* sanan rakennus- ja puutyöalan termiksi: 'jossakin rakenteessa (vars. oven t. ikkunan karmissa) oleva L:n muotoinen uurros, johon toisen esineen reuna sopii, huullos, falssi'. Tekniikan sanasto antaa määritelmän: »suorakulman muotoinen kovera profiili, oven kynte kynnnyksessä, ikkunan kyntteet».²

PIRKKO PARTANEN

² Edellä oleva kirjoitus on ote maisteri PIRKKO PARTANEN (o.s. Kurki-Suonion) v. 1955 valmistuneesta tutkielmasta »*Kynsi* -sanana merkitysoppia», jota käsikirjoituksena säilytetään Sanakirjasäätiön arkistossa Helsingissä. (Toimituksen huomautus.)

Les rapports sémantiques entre finn. *kynnys* et *kynsi*

Les rapports sémantiques entre finn. *kynnys* 'limen' et son radical *kynsi* 'unguis' n'ont pas été suffisamment démêlés; on s'est contenté, pour les mettre en lumière, de citer *kynsipalkki* 'poutre d'un plancher' (SETÄLÄ Suomen suku I, p. 153) et *kynsi-permanto* 'plancher d'une stalle, plus élevé que celui du reste de l'écurie' (HAKULINEN Suomen kielen rakenne ja kehitys, p. 120).

A ces exemples, l'auteur du présent article en ajoute d'autres, tirés des parlers finnois. Il existe quelques mots composés (*kynsipuu*, *kynnyspuu* 'planche servant de seuil', etc.), où *kynnys* et *kynsi* sont des synonymes. Dans ces mots, *kynsi* a l'acception métaphorique 'saillie, élévation', et cette acception particulière est donc aussi celle de son dérivé *kynnys*.

PIRKKO PARTANEN